

TARİX, ANTROPOLOGİYA VƏ SİYASİ ELMLƏR

UOT:94.

**MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ ABŞ BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR
SİSTEMİNDƏ**

dosent Hüseyn Bəxtiyarlı
Gəncə Dövlət Universiteti
Huseyn.bextiyarli75@bk.ru

Xülasə: *Məqalədə qeyd edilir ki ABŞ prezidenti Barak Obamanın yeni doktrina adı altında Vest-Pointdə etdiyi çıxışa münasibət birmənalı deyil. Ekspertlər Vaşinqtonun atdığı konkret addımlarla təntənəli nitqlərdə deyilən fikirlər arasında fərqləri aydın göstərirlər. Bir çox ölkələrə qarşı aparılan piar kompaniyaları, onların daxili işlərinə qarışmaq kimi cəhdlər dünya ictimaiyyəti tərəfindən qəbul edilmir. Bütün bunların fonunda Obama administrasiyanın həyata keçirdiyi xarici siyasət kursunun təhlili maraqlı görünür.*

Açar sözlər: Siyasət, Beynəlxalq, Doktrina, Administrasiya, Müasir

Ключевые слово: Политика, Международная, Доктрина, Администрация, Современность

Key words: Politics, International, Doctrine, Administration, Modern

Ağ Evin ekspertləri B. Obama komandasının xarici siyasətini qısaca belə qiymətləndirirlər ki, "bəsdir, boş şeylərlə məşğul oldunuz". Bu tezis əsassız yaranmadığını demək olar. B.Obamanın özü Asiya ölkələrinə səfəri zamanı təyyarədə jurnalistlərdən xahiş edib ki, həmin fikri alqışlasınlar. Yəni, dövlətin rəhbəri açıq etiraf edir ki, xarici siyasətdə "boş şeylərlə məşğul olur".

Mütəxəssislər isə konkret faktlarla Amerikanın xarici siyasətinin ciddi problemlərlə qarşılaşdığını təsdiq edirlər. Məsələn, 2011-ci ildə B.Obama Bəşər Əsədin hakimiyyətdən getməli olduğunda israr edirdi.

ABŞ prezidenti Barak Obama Suriya müxalifətinə yardıma risk etmədi. B.Əsəd yenidən dövlət başçısı seçildi. B. Obama isə hələ də Suriya məsələsində konkret mövqə nümayiş etdirə bilmir. Başqa arqumentlər kimi Misir, İraq, İran və Əfqanıstan göstərilir. "İraq və Şam İslam Dövləti" (İŞİD) terrorçularının Mosul və Tikriti də məhz, Obamanın yanlış İraq siyasəti nəticəsində zəbt etdikləri yazılır.

B.Obamanın xarici siyasətinin "dişsizliyi" Rusiya və Çin istiqamətində atılan addımlarda da özünü göstərir. Rəsmi Vaşinqtonun Ukrayna məsələsində qərəzli davranması haqqında ekspert rəyləri vardır. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, Amerika inkişaf etməkdə olan ölkələrlə Avropanın arasını vurmaqla məşğul olur.

Ukrayna böhranı ilə Brüssel dollar məkanına qaytarılır. Bir sözlə, ABŞ öz maraqları naminə dünyanın geniş bir məkanında növbəti dəfə ixtilaf yaradıb. Belə çıxır ki, Vaşinqton Aİ-Rusiya qarşılıqlı müəyyən müddətə davam etməsində maraqlıdır.

Amerikanın xarici siyasətdə hansı meyarlara əməl etdiyi haqqında sual yaranır..Digər məlum faktları da nəzərə alanda B. Obamanın Vest-Pointdəki çıxışının sadəcə görüntü olduğu qənaətinə gələ bilərik. Konkret desək, orada prezident yeni tezisləri baş aldatmaq, yenilikçi kimi görünmək xatirinə deyib. Reallıqda isə ABŞ-ın xarici siyasəti köhnə mərhələlərdən qurtulmayıb.

Bunların fonunda son zamanlar Amerikada keçirilmiş bir sıra sorğunun nəticələri maraqlıdır. ABŞ-ın "FOX" telekanalının apardığı araşdırmalara görə, rəyi soruşulanların 56 faizi hazırkı xarici siyasi kursu bəyənmişdir. Respondentlərin 55 faizi isə B.Obama dönəmində Amerikanın zəiflədiyinə inanır. Sorğuda iştirak edənlərin 68 faizi B.Obama administrasiyasının B.Klintonun komandasına nisbətən zəif olduğunu deyib. Onu vurğulayaq ki, "FOX" telefonla təsadüfi nömrələri yığmaqla araşdırma aparıb. Yəni, onun obyektivlik dərəcəsi yüksəkdir. Bundan sonra "Gallup" İnstitutu da sosioloji araşdırma aparıb. Rəyi soruşulanların 52 faizi B.Obamanın xarici siyasətdə fəaliyyətini bəyənmediyini ifadə edib. Respondentlərin 55 faizi əmindir ki, B.Obama Amerikanı zəiflədib. Bu göstəricilər əvvəllər keçirilən sorğuların nəticələrindən aşağıdır. ABŞ prezidentinə inam azalıb, onu qətiyyətli siyasətçi kimi qəbul etmirlər.

Bunlarla bağlı məlumatlar www.google.az. ABŞ prezidenti Barak Obama internet resursunda verilmişdir (7).

Şübhə yoxdur ki, bunlar təsadüfi rəqəmlər deyil. B. Obamanın illərdir apardığı xarici siyasətə ABŞ vətəndaşlarının verdiyi qiymətdir. Burada diqqəti çəkən məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, ekspertlərin qiymətləndirməsi ilə vətəndaşların rəyi bir-birinə uyğundur. Dünyanın müxtəlif regionlarında Vaşinqtonun davranışlarının təhlili göstərir ki, yuxarıda ifadə edilən fikirlər reallığı əks etdirir.

Bu sırada Amerikanın müxtəlif ölkələrin daxili işlərinə qarışması diqqəti cəlb edir. Üstəlik, bu addıma qarşı müqavimət göstərənlərə qarşı təzyiqlər edilir. Düşündürücüdür ki, bu cür çirkin siyasi aksiyalara paralel olaraq "qara piar" kampaniyası aparılır.

Bütövlükdə götürdükdə Vaşinqtonun ikili yanaşmaya və ədalətsizliyə dayanan siyasət yeritdiyi haqqında mütəxəssislər həmişə deyiblər. Hətta, Amerikanın tanınmış təhlilçiləri və politoloqları belə Amerikanın bir çox məsələlərdə qeyri-müəyyən mövqe tutduğunu, real vəziyyətə uyğun hərəkət edə bilmədiyini ifadə edən fikirlər söyləyiblər. Onların sırasında Vaşinqtonun Cənubi Qafqazdakı münaqişələrin həllinə ikili standartla yanaşmasını göstərə bilərik.

Uzun illərdir ki, Amerika işğalçı Ermənistanı müdafiə edib, ona maliyyə yardımı göstərmişdir. Konkret məsələlər üzrə siyasi lobbiciliyini əsirgəmir. Bu ölkədə baş verən korrupsiya, özbaşınalıq, insan haqlarının kütləvi pozulması, azər-baycanlıların tamamilə deportasiya olunması halları haqqında Vaşinqton inadla susur.

Rəsmi Bakıya gəldikdə isə, onun müstəqil siyasət yeritməsi okeanın o tayında kimlərisə razı salmır. Onu da demək lazımdır ki, ümumiyyətlə, müsəlman dövlətlərə qarşı ABŞ-ın ikili standart siyasəti yeritdiyi özünü açıq-aydın göstərir. İraq dərhal vuruldu, Suriya sonu görünməyən böhrana düşüb, Əfqanıstanda illərdir ki, qan su yerinə axır, İraqı yenidən qarışdırırlar,

İrana qarşı hansı planlar hazırlandığı sonra məlum olacaq, Türkiyənin sürətli inkişafını dayandırmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Bütün bunların fonunda xarici siyasətin hansı yeni doktrinasından danışmaq olar?

Burada doktrina deyil, boş söz yığını vardır. Bunu rəsmi Vaşinqton da bilir. Artıq dünya da ayılıb. İnsanlar anlayırlar ki, müxtəlif sözlərlə real siyasət arasında ciddi fərqlər vardır. Bəşəriyyət aldanmaqdan bezib. Bu səbəbdən də Vest-Pointdəki çıxış alqış sədaları ilə qarşılanmadı. Müşahidələr göstərir ki, onun real geosiyasi proseslərə elə də təsiri yoxdur. Hadisələr əvvəlki axarı ilə davam edir. Qərbi öz ikili standartlarına sadıqdır.

Digər böyük dövlətlər də maraqlarını qorumaq üçün hər cür addım atmaqdadırlar. Amerikanın səsi əvvəlki kimi gur deyil. Onun təsir gücü xeyli azalıb.

Yaxın və Orta Şərq daima ABŞ-ın xarici strategiyasında vacib prioritetlərdən biri olub. Vaşinqton üçün bu region yalnız neft və qaz resursları ilə zəngin ərazi deyil, həm də Birləşmiş Ştatların əsas silahı olan ekstremist qüvvələrin cəmləşdiyi ərazidir. Yaxın və Orta Şərq əvvəlki kimi ABŞ-ın qlobal strategiyada istinad nöqtəsidir və başlıca olaraq regionda siyasi burulğana düşmüş müttəfiq dövlətlərə əsaslanır. Lakin, ABŞ-ın Yaxın Şərqdə mövqelərinin möhkəmlənməsi qlobal strategiyanın əsas elementlərindən biri hesab olunur.

Son 10-15 ildə strateji cəhətdən vacib olan bu regionda cərəyan edən hadisələr daha çox SSRİ-nin parçalanmasından sonra dünyada gedən geosiyasi dəyişikliyin ifadəsi və nəticəsidir. ABŞ-ın hakim dairələri bu qısa dövrdən istifadə etməyə cəhd göstərdilər.

Burada məqsəd ABŞ-ın bundan sonra vahid fəvqəldövlət olacağını və digərlərini öyrətmək hüququnun yalnız ona məxsus olmasını, zəruri hallarda isə özünün "düzgün" dövlət quruculuğu konsepsiya və normaları ideyasını dünya ictimaiyyətinə təlqin etməkdir. Bu zaman istədiyi rejimi cəzalandıra və təşviq edə bilər. Bu kursun həyata keçirilməsi üçün 2001-ci ilin 11 sentyabr terror aktı əsas bəhanə oldu. Bu cinayətin bütün eybəcərliyi ilə yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, o, əsasən Vaşinqtonun ona lazımı loyallıq göstərməyən dövlətlərə qarşı tərribat fəaliyyəti aparmaq və müttəfiqləri itaətdə saxlamaq məqsədilə yaranan dini radikalizm hərəkatı ilə manipulyasiya etmək siyasətinin nəticəsidir.

Mustafayeva S. Avropa və Amerika ölkələrinin ən yeni tarixi. II hissə. 1945-2007. B. 2011. kitabında bu məsələlərə münasibət bildirilmişdir (1).

2003-cü ildə İraqda beynəlxalq sülhün amerikalıların göstərdiyi kimi, kütləvi qırğın silahına (KQS) malik olan Səddam Hüseyn rejimindən qorunması adı altında ABŞ hərbi kontingentinin əraziyə daxil olması bu siyasi kursun kulminasiya nöqtəsi oldu. Bu, klassik neokolonializm hərəkatının nümunəsi idi və Yaxın Şərq xalqlarına çox baha başa gəldi: minlərlə insan həyatı, xarabalıqlar, böhran, xaos... ABŞ işğalı Körfəzdə on illərlə mövcud olan kövrək qüvvələr balansını qəfil dəyişdi, xüsusilə, sünni və şiələr arasında mövcud olan tarazlıq pozuldu. Daha sonra ərəb publisistləri tərəfindən "neokolonial quldurluq dövrü" kimi adlandırılan mərhələ başlandı.

Bu zəncirvari hərəkatın əsas həlqəsindən biri Bəşər Əsəd rejimini devirmək və Livianın NATO qoşunları tərəfindən bombalanması üçün Qərbin radikal dini qruplaşmadan istifadə cəhdidir. ABŞ dövlət katibliyində fəaliyyəti zamanı Hillari Klintonun yazışmaları əsasında dərc edilmiş sənədlər göstərir ki, İngiltərə və Fransa Liviya xalqından gizli onun neft sərvətlərini bölüşdürmək planı işləyib hazırlamışlar. Eyni zamanda, Livianın bir ölkə kimi birbaşa parçalanmasına da baxılmışdır.

Hazırda dünya KİV-ində aydın şəkildə göstərilir ki, məhz, ABŞ və Qərbin digər böyük dövlətləri "İraq və Şam İslam Dövləti" (İŞİD) kimi qruplaşmanın başında dururlar və bu qruplaşma artıq xərçəng xəstəliyi kimi genişlənərək Asiya və Afrikada ərəb və digər xalqları yeni fəsadlarla üzləşdirir. İraq və Suriyanın ərazilərinin böyük hissəsini zəbt etməklə İŞİD qruplaşması İordaniya və Səudiyyə Ərəbistanının sərhədlərinə yaxınlaşıb və artıq dəfələrlə Məkkənin ələ keçirilməsi təhdidi yaranıb.

Qeyd edək ki, İŞİD-ə rəhbərlik edənlər təkcə ABŞ və Avropa dövlətlərində yeni terror aktları törətməyi deyil, həm də KQS-dən istifadəni planlaşdırırlar. Bəs əgər onların bu cəhdi uğurla nəticələnərsə, onda nə baş verər? Eyni zamanda, İŞİD ekstremistlərinin

törətdiyi qəddar cinayət yalnız dünya ictimaiyyətində dəhşətli cəza vermə deyil, həm də bir faktdır ki, onların "insani düşüncə" normasını aşan və sosial ədalətin bərpası adı altında fəaliyyəti müxtəlif ölkədən minlərlə müsəlman gəncin onlara qoşulmasını təşviq edir.

Qərb dövlətləri isə mahiyyətə reallığı görmək istəməzlər və yeni beynəlxalq terror təhlükəsini dərk etməzlər. Belə yanaşma Yaxın Şərq regionunu mürəkkəb burulğana, qeyri-müəyyənliyə aparır, çünki, burada böyük həcmdə alışan kütlə toplanmışdır.

Yeni təhlükəyə münasibətdə dəqiq siyasi xəttin olmaması əhalinin müxtəlif təbəqələrində çaşqınlıq yaradır. Nəticədə, bir çox Qərb dövlətlərində radikal elementlərin hədsiz dərəcədə aktivləşməsi baş verir. Amerikalı müsəlman iqtisadçı Məhəmməd Eytan belə hesab edir ki, bu hadisələr, həmçinin, Qərb liderlərinin prioritetləri düzgün müəyyən edə bilməməsi faktiki olaraq siyasəti iflic edir. Hətta, senator Con Makkeyn ABŞ prezidentini xarici siyasətini düzgün müəyyən edə bilməməkdə açıq ittiham edir.

Avropa İttifaqının miqrasiya siyasətinin tam müvəffəqiyyətsizliyə səbəb olması bu plana yaxşı nümunə ola bilər. Aralıq dənizi Afrika və Asiyadan olan və Avropada yaxşı həyat ümid ilə "cənnət" şimal sahillərinə keçməyə çalışan minlərlə bədbəxt qaçqının qəbiristanlığına çevrilir. İraq və Suriya qaçqınları (onların sayı 15 mln. nəfərdir və daima artır) ilə əlaqədar vəziyyət ciddi təhlükələr yaradacaq.

Misli görünməmiş qaçqın seli hərbi konflikt ilə birlikdə regionu humanitar fəlakət həddinə çatdırır. Əksər Qərb liderlərinin kolonialistik cəhdləri insan hüquqları adı altında yaxşıca maskalana bilər.

Amerikan zabiti Ralf Petersinin on il bundan əvvəl yazdığı məqaləni xatırlatmaq yerinə düşərdi. Belə ki, ABŞ silahlı qüvvələrinin jurnalında nəşr edilmiş bu məqalədə Türkiyə, Əfqanıstan, Səudiyyə Ərəbistanı və Fars körfəzi dövlətlərinin sərhədlərinin mütləq dəyişdirilməsi qeyd edilmişdir.

Məhz, Yaxın və Orta Şərqlin bu yenidən bölgü xəritəsini biz indi müşahidə edirik və o, region xalqları üçün mühüm problemə çevrilmişdir. Bu, Qərb dövlətlərinin vicdanına qalır. Onlar səhvi o zaman görürlər ki, o, əvvəlki iqtidara aid olsun: məsələn, Barak Obama asanlıqla Buş administrasiyasının səhvinə etiraf edir.

Bir sözlə, bu gün ABŞ ərəb dünyasında qüvvələr balansının tez-tez dəyişməsi, müxtəlif fraksiya və ittifaqlar arasında münasibətlərin gərginləşməsi, çətinliklər və İslam layihəsinin uğursuz olması şəraitində "Ərəb baharı"na münasibətdə öz mövqelərinin çətin adaptasiya prosesini yaşayır.

Vaşinqtonun xarici siyasətində Asiya-Sakit okean regionu əsas prioritet təşkil etdiyi müasir dövrdə ABŞ yeni Yaxın Şərq hərbi kompaniyasına artıq əvvəllər olduğu kimi o qədər də müdaxilə etmir, çünki, çoxillik İraq və Əfqanıstan konfliktləri ona baha başa gəlməkdən başqa heç bir dividend gətirmədi. Bu regiondan əl çəkmək dünyada fəvqəldövlət statusundan imtina və özünü təcridi bildirir.

Amerika siyasətçiləri də bunu çox yaxşı başa düşürlər. Lakin, ABŞ-ın dini radikalizmi alovlandırmaq hesabına öz hakim mövqelərini möhkəmləndirmək cəhdi onu öz niyyətinə qovuşdurmayacaq. Müasir dünyada anarxiya və qeyri-stabilliyin kütləvi yayılması global xarakter və ölçü alacaq, deməli, o, ABŞ-a da sirayət edəcək.

Göstərilən məsələlərə dair fikirlər kitab, müəllif əsəri və internet resursunda məlumatlar toplanmışdır (2,3,5,6).

Sabitliyin və firavanlığın gücləndirilməsi ABŞ-ın Azərbaycanla olan münasibətlərinin vacib aspektlərindən biridir. Lakin, son 25 ildə Azərbaycan dəyişdikcə, daha çox tərəqqi əldə etdikcə və yeni çağırışlarla üzləşdikcə ABŞ öz yanaşmasını dəyişirdi.

İyirmi beş il öncə ABŞ-ın yardımı əsasən münəfiqə içində olan Azərbaycana göstərilən humanitar yardımlardan ibarət idi. Bu gün isə ABŞ azərbaycanlılarla birgə işləyərək qadın və gənclərin biznesdə uğur qazanmasına və ölkənin kənd təsərrüfatı və digər sahələrini inkişaf etdirərək iqtisadiyyatın diversifikasiyasına təkan vermələrinə kömək edir.

ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi (USAİD) layihəsi olan Sosial İqtisadi İnkişaf Fəaliyyəti (SEDA) proqramı vasitəsilə Azərbaycan hökuməti ilə birgə işləyərək icmalar səviyyəsində həyata keçirilən layihələri dəstəkləyir. Bu layihələr çərçivəsində yerli hökumət nümayəndələri, vətəndaşlar və qeyri-hökumət təşkilatları bir araya gələrək icmaların üzləşdikləri məsələləri aşkarlayır, onları həll edirlər.

Ümumilikdə 59 layihə tamamlanmışdır ki, onların bir neçəsinin sayəsində kəndlərdə içməli su təmin olunmuş, 52 icmada yolların bərpası və tibb klinikalarının inşası həyata keçirilmişdir. Son üç il ərzində 85000-dən çox azərbaycanlı layihələrdən yararlanaraq gələcəkdə yerli hökumət nümayəndələri ilə tərəfdaşlıq çərçivəsində öz sosial və iqtisadi problemlərini ünvanlamaq bacarığını əldə etmişlər. ABŞ hökumətinin digər qurumları da bu sahədə fəallıq göstərir. Bərdə və Ağcabədidə yerləşən məcburi köçkün qəsəbələri də daxil olmaqla çoxsaylı icmalar ABŞ-ın Avropa Komandanlığının su təchizatı və məktəblərin bərpası proqramından yararlanmışdır.

www.google.az.ABŞ-Azərbaycan münasibətləri internet mənbəyində təhlilini verdiklərimizə əsaslı fikirlər söylənilmişdir (4).

Sülh Korpusu, təhsil sahəsində verilən təqaüdlər, ingilis dili təlim proqramları da daxil olmaqla, ABŞ-ın dəstəklədiyi proqramlar sayəsində bir çox ölkələrə yardım etmək üçün müxtəlif bacarıqlar əldə etmişlər. Mübadilə proqramlarında iştirak etmiş 5000-dən çox məzun dövlət və özəl sektorda çalışaraq, öz bilikləri sayəsində Azərbaycanın biznes, dövlət idarəçiliyi və sosial təminat sahələrini gücləndirirlər.

Həmçinin, 2015-ci ilin Avropa Oyunlarının uğurlu keçirilməsi üçün ABŞ-ın mübadilə proqramlarında iştirak etmiş çoxsaylı məzunlar könüllü kimi öz töhfələrini vermişlər.

Amerikanın Azərbaycanla bağlılığı yalnız hökumət ilə əməkdaşlıqla məhdudlaşmır. ABŞ şirkətlərinin fəaliyyəti və maraqları firavanlığın və sabitliyin inkişafında böyük rol oynamışdır. ABŞ-ın 14 böyük şirkətinin nümayəndələrindən ibarət olan ticarət missiyasının Azərbaycana uğurlu səfəri iş dairələri ilə əlaqələrin yaradılmasına və dövlətlər arasında olan vacib iqtisadi əməkdaşlığın daha da güclənməsinə təkan vermişdir. Azərbaycanda çoxsaylı Amerika şirkətləri fəaliyyət göstərərək iqtisadiyyata təkan verir və yeni iş yerləri yaradır.

Birləşmiş Ştatlar da daxil olmaqla bütün demokratik dövlətlər daimi inkişafdadır. Uzun müddətli sabitlik, tərəqqi və uğurun əldə olunması üçün məsul hökumət və qanunun aliliyi kimi demokratik prinsiplər vacib şərtidir. Dünyanın digər dövlətləri kimi, Azərbaycanın global iqtisadi böhranla üzləşdiyi bir vaxtda, korrupsiya da daxil olmaqla iqtisadi inkişafa maneə yaradan məsələlərin ictimai müzakirəsi ölkəmizin daha güclü, sabit və firavan olması üçün vacib rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Mustafayeva S. Avropa və Amerika ölkələrinin ən yeni tarixi. II hissə. 1945-2007. B. 2011.
2. Современные международные отношения. М. 2001.
3. Raul R. Viotti, Mark V. Kauppi. International relations and World

Polotics. New Jersey. 2001.

4. www.google.az. ABŞ-Azərbaycan münasibətləri

5. www.google.az. ABŞ beynəlxalq münasibətlərdə

6. www.google.az. ABŞ-ın xarici siyasəti

7. www.google.az. ABŞ prezidenti Barak Obama

США В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Бахтиярлы Гусейн

Резюме

В статье отмечается, что на современном этапе США играют серьезную роль в системе международных отношений. Внешняя политика осуществляется по всем направлениям. Конфликты разрешаются, конфликты устраняются. Мировое сообщество наблюдает за этим. Укрепляется сотрудничество в международных отношениях.

THE USA IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS AT THE CURRENT STAGE

Bakhtiyarlı Huseyn

Summary

The article mentions that at the modern stage the USA plays a serious role in the system of international relations. Foreign policy is introduced in all directions.

Conflicts are resolved, conflicts are eliminated. The world community is watching it. Cooperation in international relations is strengthening.

Rəyçi : Dos. Etibar Musayev

Ümumi Tarix Kofedrasının 25 sentyabr tarixli iclasın 01 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 22 noyabr 2024-cü il